

**Станіслав
КУЛЬЧИЦЬКИЙ**

голова Всеукраїнської асоціації викладачів історії «Нова Доба», доктор історичних наук, професор

**Гульнара
БЕКІРОВА**

член правління Асоціації кримсько-татарських істориків, кандидат історичних наук

**Тетяна
ХОРУНЖА**

головний редактор газети «Форум націй» Конгресу національних громад України

**Йоке ван дер
ЛЮВ РОАРД**

виконавчий директор Європейської асоціації викладачів історії «Euroclio»

**Ігор
ІЛЬЮШИН**

завідувач кафедри міжнародних відносин Київського університету, доктор історичних наук

**Ігор
ЩУПАК,**

директор Всеукраїнського Центру вивчення Голокосту «Ткума», кандидат історичних наук

**Оксана
МІХЕЄВА**

доцент, професор кафедри соціології управління Донецького державного університету управління, кандидат історичних наук

**Петро
КЕНДЗЬОР**

викладач Львівського інституту менеджменту, кандидат педагогічних наук

**Оксана
КІСЬ**

старша наукова співробітниця Інституту народознавства НАН України, кандидат історичних наук

**Поліна
ВЕРБИЦЬКА**

доцент кафедри історії України та етнокommунікацій Національного університету «Львівська політехніка», доктор педагогічних наук

**Олексій
КЕЛЕР**

директор Інституту етнічних досліджень, член президії асоціації німців України

Станіслав КУЛЬЧИЦЬКИЙ

голова Всеукраїнської
асоціації викладачів
історії «Нова Доба»,
доктор історичних наук,
професор

Починаючи зі шкільних підручників ми зобов'язані формувати толерантне ставлення до людей іншої культури, релігії, мови. Це можливо лише тоді, коли учні знатимуть, як той або інший народ формувався на українській землі.

Процес викладання історії є безперечно могутнім засобом збереження національної ідентичності, формування почуття патріотизму. У цьому плані важливою місією шкільної історичної освіти є допомога молодим людям сформувати власну ідентичність через розуміння історії у різних площинах та з різних перспектив (особистої, місцевої, національної та світової).

Починаючи зі шкільних підручників ми зобов'язані формувати толерантне ставлення до людей іншої культури, релігії, мови. Це можливо лише тоді, коли учні знатимуть, як той або інший народ формувався на українській землі.

Тому поява посібника «Разом на одній землі. Україна багатокультурна» актуальна і вкрай важлива. Вочевидь, при такому накладі ви-

дання його бракуватиме для всіх шкіл, але про нього знатимуть вчителі, будуть практично використовувати в навчальному процесі.

Заслуговує на особливу увагу вдалий вибір відповідних історичних джерел та методичного апарату для їх вивчення. Автори посібника роблять спробу гармонізувати процес формування власної ідентичності у представників різних етнічних спільнот України із загальнонаціональним історичним процесом. Зокрема це створює можливість для етнічних меншин України побачити минуле свого народу у цілісній історії країни, у якій ми разом проживаємо, та ідентифікувати себе із українською політичною нацією. Варто привітати колектив асоціації «Нова Доба» з великим творчим успіхом.

Гульнара БЕКІРОВА

член правління
Асоціації кримсько-
татарських істориків,
кандидат історичних
наук

...Ця нова робота — унікальна у своєму роді, хоча підготовка такого посібника вже давно визріла, адже Україна унітарна, багатонаціональна та поліконфесійна держава.

Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» завершила велику і серйозну роботу «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна». Цей навчальний посібник є результатом тривалої та ґрунтовної роботи авторського колективу — кваліфікованих вчителів-практиків, вчених-істориків.

Важливо зауважити, що асоціація «Нова Доба» давно і успішно працює над створенням навчальних посібників нового покоління. Назвемо хоча б опубліковані кілька років тому навчально-методичні видання асоціації: «Історія епохи очима людини. Україна та Європа у 1900–1939 роках», «Виховуємо людину і громадянина», «Я, ти, він, вона...».

Вочевидь, ця нова робота — унікальна у своєму роді, хоча підготовка такого посібника вже давно визріла, адже Україна унітарна, багатонаціональна та поліконфесійна держава. Згідно зі статтею 11 Конституції України «держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій та культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України». За даними Всеукраїнського перепису населення

2001 року, громадянами України є представники 134 етнічних груп. Між тим етноцентризм як шкільних, так і вузівських підручників історії сьогодні не потребує особливих доказів — його видно, як кажуть, неозброєним оком.

У посібнику «Разом на новій землі» представлені досить великі розділи про історію етносів України — раніше їм не приділяли подібної уваги. Так, на десяти сторінках — а це цілий розділ — представлені трагічні сторінки історії кримськотатарського народу в період депортації 1944 року і до теперішнього часу. Це перша спроба настільки розгорнуто подати історію кримських татар новітньої епохи у навчальних посібниках. Зі шкільних підручників та посібників донині можна було дізнатися хіба що про фрагменти історії Кримського ханства, причому з вираженим негативним ставленням різних авторів до цього державного утворення.

Таким чином, сама спроба представити історію кримськотатарського народу новітнього періоду є новацією. Але важливо зауважити, що автори не навіязують учневі імперативних інтерпретацій в дусі «Короткого курсу ВКП(б)», а пропонують йому поміркувати.

Досягається це тим, що у розділі подані різні типи джерел (офіційні джерела, уривки

з монографій професійних істориків, фото-матеріали та ін.), які, не навіязуючи трактувань, водночас стимулюють мисленеву та інтелектуальну активність учня. Запитання до матеріалів і документів теж дозволяють учневі проявити себе — вони дають йому можливість поміркувати як про перипетії історичної долі певного народу, так і радянської епохи в цілому.

Ми розглянули лише один розділ навчального посібника, але його перевагою є те, що у ньому представлена вельми своєрідна палітра етносів.

Таким чином, одна з перших спроб (якщо не перша) поліетнічної версії історії України, на мою думку, успішно відбулася. Доречно побажати асоціації «Нова Доба» не зупинятися на досягнутому і подбати, щоб ці матеріали стали надбанням якомога більшої кількості учнів, викладачів і, звичайно, бібліотек.

Я впевнена, що культивування цього і аналогічного роду посібників, написаних у парадигмі поліетнічної історії України, сприятиме нейтралізації негативних етнічних стереотипів і загалом гармонізації міжнаціональних стосунків у молодій демократичній Українській державі.

**Тетяна
ХОРУНЖА**

головний редактор
газети «Форум націй»
Конгресу національних
громад України

Дуже важливо не уникати розповіді про «мову ворожнечі», що, як і агресивні дії представників різного роду молодіжних субкультур, спрямована проти національних меншин, мігрантів, пошукачів притулку, біженців, толерантне ставлення до яких є важливим елементом виховання і протистояння проявам ксенофобії та антисемітизму.

Посібник, про необхідність якого говорили так довго і нагальна потреба в якому існує в українському суспільстві на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства, нарешті з'явився. «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна» – плід праці великої групи науковців, представників національних громад України та педагогів організації «Нова доба», що має значний досвід видання навчальних посібників з громадянської освіти, як от: «Виховуємо людину і громадянина», Історія епохи очима людини», «Я, ти, він, вона...» та ін. Ці видання стали вагомим інструментом виховання молоді, їх презентовано і апробовано на численних семінарах, тренінгах, зокрема в проєкті «Українські книжки для виховання толерантності», і з вдячністю сприйнято аудиторією, що працює над цими проблемами: вчителями, бібліотекарями, громадськими організаціями національних меншин, молодіжними організаціями.

Сьогоднішня презентація посібника довела, що авторський колектив має всі підстави, аби відчувати гордість за результат своєї праці, і ми вітаємо їх із цією подією.

Зрозуміло, що таке видання є першим, а отже буде сприйняте із цікавістю, увагою і, що цілком нормально, критикою. Проте вона в жодному разі не є бажанням заперечити працю авторів, але спробою поділитися особливо

з учительською аудиторією своїми пропозиціями щодо подальшої роботи над тематикою і проблемами багатокультурності, міжнаціональної толерантності, побудови громадянського суспільства.

Попри те, що посібник передбачає великий обсяг інтерактивного спілкування, самостійної роботи, пошуку відповіді на запитання, і цей метод побудови є апробованим і успішним, нам здається, що тут можна було б розмістити невеличку вступну статтю, лекцію, передмову (назвати можна як завгодно), що ввела б учнів у проблеми багатокультурності сучасної України. Діти зазвичай мало знайомі з тим, що на території сучасної України живуть українці інших національностей, і сформувалися ці групи не лише внаслідок міграційних процесів (греки), заохочення до переселення (німці, естонці), тут є традиційні меншини, є автохтони, що проживають на своїх етнічних землях (молдавани, угорці, румуни, гагаузи, словаки), а також корінні народи (кримські татари, караїми і кримчаки), з яких два останні є народами, що стоять перед загрозою зникнення.

Ведучи розмову про мови національних меншин не можна не сказати про Європейську хартію регіональних і міноритарних мов. Адже саме так можна пояснити дітям, які мови є справді загроженими в Україні, а які опинилися на межі зникнення.

Дуже важливо не уникати розповіді про «мову ворожнечі», що, як і агресивні дії представників різного роду молодіжних субкультур, спрямована проти національних меншин, мігрантів, пошукачів притулку, біженців, толерантне ставлення до яких є важливим елементом виховання і протистояння проявам ксенофобії та антисемітизму.

«Нові» українці — це і нові проблеми, діти мусять розуміти це і засвоювати навички цивілізованого спілкування.

Можливо в цьому контексті цікавим для них виявився б досвід Міжнаціонального табору «Джерела толерантності», де накопичено значний досвід виховання в атмосфері багатокультурності, спільної історичної пам'яті, розуміння прав громадянина, протистояння будь-якій конфронтації на національному або конфесійному ґрунті.

Насамкінець слід висловити подяку Європейському Союзу за фінансову підтримку цього проєкту. Нині проблеми мультикультуралізму є не лише українськими, а й загальноєвропейськими, а відтак увага до них і підтримка подібних проєктів є ознакою того, що намагаємося вирішувати складні цивілізаційні питання з спільних позицій, разом, із розумінням і повагою до культури історії тих, з живимо поруч в Україні і цілій Європі.

**Йоке ван дер
ЛЮВ РОАРД**

виконавчий директор
Європейської асоціації
викладачів історії
«Euroclio»

Мета шкільної історії — розуміти теперішнє, дивлячись на минуле. Історична освіта допомагає учням краще зрозуміти світ, в якому вони живуть, та підтримує їхню спрямованість у майбутнє. Кращий учень не той, хто знає найбільше, а той, хто має найкращі аналітичні та критичні навички. Навчальний посібник «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна», розробляла команда українських освітян у тісній співпраці з європейськими колегами. Результатом такого партнерства є якісний продукт, який цілком відповідає сучасній історичній парадигмі та сучасним європейським підходам до історичної освіти. Важливою перевагою такого посібника є те, що читач прочитає у ньому різні історичні трактування історичних подій. Учень, працюючи із такими матеріалами розумітиме, що історія будується саме на фактах та має багато інтерпретацій. Я маю щире професійне та моральне задоволення від такої співпраці. Сподіваюсь, що результати цього проекту сприятимуть процесу відповідального викладання історії в Україні.

Результатом такого партнерства є якісний продукт, який цілком відповідає сучасній історичній парадигмі та сучасним європейським підходам до історичної освіти. Важливою перевагою такого посібника є те, що читач прочитає у ньому різні історичні трактування історичних подій. Учень, працюючи із такими матеріалами розумітиме, що історія будується саме на фактах та має багато інтерпретацій.

Ігор ІЛЬЮШИН

завідувач кафедри міжнародних відносин Київського славістичного університету, доктор історичних наук

Матеріали навчального посібника доводять, що українська національна історія і культура не є витвором тільки українського етносу.

Зміст навчального посібника «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна» свідчить про ґрунтовність підготовки авторського колективу до його написання. Він робить також цілком зрозумілими мету і завдання, які ставили перед собою творці цієї книги. Учні і всіх її читачів не може не вразити кількість, а також фаховий рівень вчителів-консультантів, науковців, освітян тощо, хто тією або іншою мірою долучився до підготовки праці.

Матеріали навчального посібника доводять, що українська національна історія і культура не є витвором тільки українського етносу. Це результат діяльності усіх етнічних спільнот, які проживали і проживають в Україні. Тому включення історії і культури цих спільнот, національних меншин і корінних народів до загального вітчизняного історичного наративу є необхідною умовою формування української модерної поліетнічної і багатокультурної нації. Це має посприяти також процесу розбудови в Україні громадянського суспільства.

Вважаю цілком доречним, що автори книги торкаються гострих, а водночас і ключових

історичних сюжетів — Голокосту, депортації кримських татар, геноциду ромів, етнічної чистки польської людності на Волині. Остання подія взагалі вперше потрапила на сторінки шкільного навчального посібника в Україні, тоді як в польській загальноосвітній школі з нею ознайомлюють учнів вже протягом багатьох років. Всі перераховані події були пов'язані зі скоєнням злочинних дій, до яких були причетні українці.

Отже, не боїмося, що молодий читач дізнається про те, що хоча українці нерідко в історії були жертвою, але не завжди із чистим сумлінням.

Так, ці історичні сюжети мають для суспільства роз'єднувальний потенціал, але подані вони політкоректно, науково виважено. У посібнику наявні різні погляди на ці проблеми істориків і громадськості. Це змусить молоду людину — читача книги — самостійно шукати відповіді на поставлені в ній питання і скласти власне враження про неординарні події нашої спільної з іншими народами непростой історії.

**Ігор
ШУПАК,**
директор
Всеукраїнського Центру
вивчення Голокосту
«Ткума», кандидат
історичних наук

...Ця книга є одним із кращих європейських навчальних посібників за останні 20 років. Ідея відтворення мультикультурного та поліперспективного образу України тут реалізована на високому науковому і дидактичному рівні, з глибоким розумінням психолого-педагогічних вимог до подібних видань.

НАВЧАЛЬНИЙ посібник «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна» є, безумовно, незвичайним явищем у освіті та культурі України. Спираючись на свій 15-річний досвід підручникотворення як автор та видавець, можу стверджувати, що ця книга є одним із кращих європейських навчальних посібників за останні 20 років. Ідея відтворення мультикультурного та поліперспективного образу України тут реалізована на високому науковому і дидактичному рівні, з глибоким розумінням психолого-педагогічних вимог до подібних видань.

Характеризуючи цю книгу, варто використувати слово «унікальний». Унікальною є вдала спроба інтеграції багатющого культурологічного, соціологічного, релігієзнавчого та, звичайно, історичного матеріалу, в якому, зокрема, дуже важливим є поєднання викладу загальної історії України з краєзнавчим матеріалом найбільш прикметних з огляду на полікультурність міст України, які є «малою Батьківщиною» багатьох із нас. Унікальною є ідея та реалізація викладу важливого і складного матеріалу без авторського тексту, спираючись виключно на документи, що спонукає читачів до власних роздумів та оцінок. Унікально різноманітним та цікавим є методичний апарат посібника. Врешті-решт, унікальним є досвід організації плідної співпраці десятків співавторів книги, інтелектуальний продукт яких є органічно цілісним і з наукової, і з дидактичної точки зору, що вже само собою є непересічним явищем.

Посібник справді вчить урокам історії. Вся книга просякнута духом єдності долі народів України, ідеями того, що «інший» не є «чужим», а трагедія однієї національної чи релігійної спільноти є трагедією всіх людей. Характерним з огляду на це є наведений у розділі «Чужого болю не буває: людський вибір під час Голокосту і Пораймосу» документ, в якому йдеться: «Представник угорського уряду в Закарпатті пан Козма, знаючи про виселення євреїв — негромадян Угорщини на північ, хоче використати цю ситуацію для очищення території Закарпаття від кочівників ромів» (С. 167). Деякі

з підібраних у посібнику документів не тільки змістом, а навіть своєю стилістикою підводять до розуміння спільності історії різних народів: «...Львівські євреї разом з християнами та особами інших обрядів, що там живуть, несуть однаково міські тягари та рівні виплати на міську перебудову видають та сплачують, тому тією заслуженою вільністю мають володіти разом з [іншими] мешканцями» (С. 117) та ін.

Втім, ніщо у світі не може бути абсолютно бездоганим, і рецензований посібник має потенціал для вдосконалення.

У науці є такий принцип: якщо хочеш згадати певний історичний факт чи явище — ти маєш або проаналізувати його, або не рухати взагалі. Тож, якщо автори посібника намагаються розкрити такі складні та чутливі події та явища, як Голокост, Пораймос, депортація кримських татар тощо — то читач має отримати хоча б мінімальну інформацію, необхідну для усвідомлення сутності цих явищ, їхніх передумов. Але наведені в посібнику документи не сприяють розумінню причинно-наслідкових зв'язків, що є дуже важливим в історичній науці. Тож читач може дізнатись, наприклад, що ромів «били та гнали» — але чому? Здійснювались жакливі єврейські погроми, відбувалась братовбивча польсько-українська різанина — через що? Євреї підлягали тотальному знищенню в полум'ї Голокосту — але які людиноненавистницькі нацистські ідеї були покладені в основу гітлерівської практики «остаточного вирішення єврейського питання»? У чому полягає універсальність та, разом із тим, безпрецедентність трагедії Голокосту? У чому полягала сутність сталінської національної політики, та чим «аргументувалась» депортація з рідних місць кримських татар? Які передумови переслідувань німців — мешканців СРСР? Очевидно, що читач повинен мати матеріал із посібника, щоб сформувати власні відповіді на ці питання. І ці відповіді мають бути науково обгрунтованими, спростовувати негативні національно-релігійні стереотипи взаємосприйняття, згідно з якими одні спільноти є

«злодіями та ворожбитями», інших чомусь «не люблять», а треті є «непрощеними гостями» на українській землі.

Ще одне зауваження стосується добору тих чи інших документів посібника. Зрозуміло, що сам такий добір є проявом авторського підходу, авторської суб'єктивної позиції, і взагалі позбутись цього, я вважаю, неможливо. Проте, вочевидь, торкаючись контroversійних питань історії національних меншин України, варто було залучити спеціалістів з окремих дискурсів не лише як експертів (що частково реалізовано), але й як співавторів.

Я тішуся, що в книзі багато уваги приділено справжнім духовним провідникам українського народу, у тому числі Митрополиту Андрею Шептицькому. Його життєвий подвиг надає нам багатющий матеріал духовної висоти та людських помилок, який має надзвичайне освітнє, виховне, культурне, загальнолюдське значення. Але, вважаю, не всі документи, що використані в посібнику, є достатньо промовистими, а деяких дуже важливих тут бракує. Так, у книзі наведені не дуже зрозумілі поза контекстом спогади П. Крупки, з яких читач дізнається про вдячність євреїв Митрополиту за повагу до Тори та частування тютюном (С. 272). Проте важливішим, як на мене, був би інший відомий документальний матеріал про зусилля Митрополита Андрея Шептицького з налагодження міжнародного та міжрелігійного миру в Галичині у ті ж довоєнні роки.

Отже, є чимало теоретичних та фактичних питань історії, що залишилися поза посібником. Тому, на відміну від деяких колег-педагогів, я вважаю цей посібник абсолютно НЕ самодостатнім — він може «ожити» тільки зі словом Учителя, який має і наукову підготовку, і гуманістичну громадську позицію.

Незважаючи на окремі недоліки, сама ідея посібника та його реалізація заслуговує на найвищу оцінку. Посібник є блискучим проявом таланту українських педагогів та науковців, що свідчить про їхнє гідне місце на педагогічній мапі Європи. Це — в буквальному та переносному сенсі — «нова доба» в Європі.

**Оксана
МІХЕЄВА**

доцент, професор
кафедри соціології
управління
Донецького державного
університету управління,
кандидат історичних
наук

«В Україні, що є багатонаціональною державою, особливого значення набуває історичне знання, яке б не тільки несло інформацію про інші народи, культури, а й працювало на появу у дітей чутливості до проблем «інших», формування здатності поставити себе на місце представника іншої релігії, іншого етносу, іншої культури та поглянути на світ його очима»

«Культурний поворот», що відбувся у сучасній гуманітаристиці, призвів до втрати політичною історією домінантного статусу та сприяв переключенню наукової уваги на питання буденності, повсякденного життя малих груп, вивчення персональних сценаріїв життєвого вибору у різних історичних контекстах тощо. Однак шкільний підручник з історії все ще зберігає старі позиції. При цьому сучасні шкільні підручники, що й надалі залишаються викладом передусім політичної історії, в значній мірі сфокусовані на конфліктах, війнах, зіткненнях тощо, не даючи в такий спосіб прикладів вдалих конструктивів співпраці, злагоди, міжкультурного діалогу. Натомість повсякденний досвід підказує зовсім інше — раціональна необхідність добре жити поруч вчить сусідів вибудовувати нормальні стосунки попри навіть значні культурні відмінності. Результатом такого неспівпадіння «шкільної історії» та повсякденних практик стає втрата учнями інтересу до історичного матеріалу, що погано корелює з їх досвідом.

В Україні, що є багатонаціональною державою, особливого значення набуває історичне знання, яке б не тільки несло інформацію про інші народи, культури, а й працювало на появу у дітей чутливості до проблем «інших», формуван-

ня здатності поставити себе на місце представника іншої релігії, іншого етносу, іншої культури та поглянути на світ його очима та, зрештою, зрозуміти, сприйняти, зробити цей чуттєвий досвід частиною себе, не втративши при цьому власну самість та неповторність. Тому необхідним стає створення такої навчальної ситуації, в якій можливими б стали питання щодо того, як мусить відчувати себе учень, народ якого поданий в історії як зрадник чи окупант без будь-якого права на більш складне потрактування? Чим зумовлене таке стереотипне бачення і як його можна виправити?

Певною мірою ці питання наочно ставить посібник «Україна багатокультурна. Разом на одній землі», який приваблює відсутністю диктату аналітичного тексту, не накидає учню готових значень подій та фактів, залишаючи простір для власних міркувань та оцінок. Культурна розмаїтість сюжетів, акцент на позитивному досвіді розв'язання проблем міжкультурного діалогу, перестороги щодо можливих трагедій та поля їх виникнення – все це може стати як добрим доповненням «класичної» шкільної історії, так і самодостатнім інструментом формування толерантності в шкільній аудиторії.

Петро КЕНДЗЬОР

викладач Львівського
інституту менеджменту,
кандидат педагогічних
наук

Ми намагаємося долучити молодь до зваженої оцінки суперечливих подій історії, зокрема на прикладах подій вересня 1939 року, геноциду євреїв та ромів, Волинської трагедії, депортації кримських татар з території Криму, депортації українців із території сучасної Польщі чи поляків з України.

Урамках проекту «Багатокультурна історія України» учасники проекту: вчителі, науковці, представники національних громад взяли на себе відповідальність практично реалізувати нові підходи до історичної освіти відповідно до потреб та запитів багатокультурного українського суспільства. Найбільшим досягненням проекту вважаємо підготовку навчального посібника для учнів та вчителів загальноосвітніх навчальних закладів «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна», вихід у світ якого став можливим завдяки плідній співпраці вчителів і науковців з різних регіонів України, а також із колегами з Європейської асоціації викладачів історії «Euroclio».

Авторський колектив виходив з позиції, що неможливо в одному виданні охопити минуле навіть найбільш представлених в Україні різних етноконфесійних спільнот, і тим більше претендувати на об'єктивність та всебічність викладу. Відповідно до цього, при конструюванні змісту посібника ми виходили із позиції сучасної історичної дидактики, а саме дослідження виховного потенціалу певної історичної проблеми, можливість її трансформації на специфіку певного регіону, історичних чи сучасних суспільних реалій.

У контексті міжкультурного діалогу важливим є акцентування уваги на спільному, на тому, що об'єднує людей, незалежно від етнічної чи релігійної приналежності. Саме тому авторський колектив посібника намагався на основі історичного матеріалу розкрити міжкультурну проблематику передусім на позитивних прикладах комунікації та

співжиття різних етноконфесійних спільнот. Незважаючи на те, що головний наголос викладу здійснено на позитивних прикладах міжкультурної взаємодії, у посібнику мають місце і суперечливі та вразливі сторінки історії України, спричинені міжетнічними конфліктами, непорозуміннями на релігійному, мовному ґрунті тощо. Ми вважаємо, що суспільство може називати себе демократичним лише тоді, коли вміє ідентифікувати свої проблеми, аналізувати та обговорювати їх. Лише таким чином ми можемо їх долати. У цьому плані не можна обійти проблему людського вибору та взаємостосунків представників різних етносів, релігій, культур в Україні під час подій Другої світової війни.

Ми намагаємося долучити молодь до зваженої оцінки суперечливих подій історії, зокрема на прикладах подій вересня 1939 року, геноциду євреїв та ромів, Волинської трагедії, депортації кримських татар з території Криму, депортації українців із території сучасної Польщі чи поляків з України. При розгляді цих питань основним критерієм добору змісту та методики навчальних матеріалів визначено загальнолюдські цінності (толерантність, повага до прав людини, взаєморозуміння, свобода, громадянська відповідальність), що сприяють подоланню таких негативних виявів сучасного життя як стереотипи, упередження, ксенофобія, насильство.

Кожен із розділів посібника «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна» складається із окремих параграфів, складовими яких є основні поняття та ідеї, історичні

джерела та завдання до них; інформаційні, історичні, біографічні довідки. Проблематика кожного із параграфів в межах розділу актуалізується через ключове запитання. Навчальний матеріал посібника не містить традиційного авторського тексту. Його виклад здійснюється за допомогою цілеспрямовано дібраних та упорядкованих різноманітних історичних джерел, результатів досліджень істориків-науковців, соціологів, політиків, журналістів. Значним чином також представлені свідчення очевидців, людей різних часів, з різними поглядами, позиціями та історичними інтерпретаціями минулого.

Важливий акцент у посібнику здійснено на методичному апараті — запитаннях та завданнях до історичних джерел. На основі критичного аналізу історичних матеріалів учні мають змогу визначити власне ставлення до певної історичної проблеми. Реалізація багатоперспективного підходу при доборі історичних джерел передбачає розгляд певної історичної проблеми з різних кутів зору та водночас не дає готової відповіді на те чи інше питання. Попри те така навчальна модель створює для молоді можливість мислити та критично аналізувати інформацію, робити самостійні та зважені висновки, переживати минуле нашої країни у всьому його розмаїтті. Сподіваємося, що матеріали навчального посібника «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна» сприятимуть стимулюванню інтересу молоді людини до осмисленого вивчення нашої спільної історії, і що найголовніше — інтеграції та консолідації українського суспільства.

**Оксана
КІСЬ**

старша наукова
співробітниця Інституту
народознавства НАН
України, кандидат
історичних наук

Цей посібник покликаний не лише дати учням усвідомлення того, що історично Україна була простором співжиття численних етнічних і релігійних груп, строкатим полотном різних верств та соціальних груп, але й на конкретних прикладах минулого показати прагнення і здатність представників різних культур досягати порозуміння та мирного співіснування ... використовувати культурне розмаїття задля спільного блага.

Участь у цьому проєкті мала для мене особливе значення. Як історик та етнолог за фахом, я давно зрозуміла, що історія України — це не лише історія українців та української культури, вона насправді була і є багатокультурною. Водночас я усвідомлювала, що спосіб представлення нашого минулого в шкільних підручниках вітчизняної історії не дає змоги учням побачити та досягнути це культурне багатоманіття у минулому і, як наслідок, зрозуміти витоки та сутність сучасних проблем багатокультурності. Крім того, я переконана, що шкільний урок історії має дати змогу представникам кожної етнічної, релігійної, соціальної чи гендерної групи побачити, «впізнати» себе у дзеркалі нашого спільного минулого, усвідомити внесок своєї спільноти чи групи у спільну історичну спадщину, зрозуміти їхню роль у становленні сучасного українського суспільства.

Тож, щойно я довідалася про ідею розробки такого посібника для шкіл, одразу підтримала її. Коли ж з'явилася потреба і можливість долучитися до праці у цьому проєкті — я не вагаючись погодилася. Цілком природно, що робота над матеріалами посібника давалася нелегко, адже подібне видання готувалося в

Україні вперше, і у нас не було жодного зразка для наслідування. Окрім поступової кристалізації ключових ідей та відповідних тематичних блоків, доводилося дуже ретельно вишукувати та добирати джерельні матеріали, щоб ті були промовистими та репрезентативними водночас, інформували учнів про події чи явища та спонукали до роздумів, представляли різні позиції та не були упередженими. Для мене особисто було важливо висвітлити насамперед ті аспекти багатокультурної української історії, яким мало уваги приділено в уже створених підручниках (насамперед — особливості різних етнічних культур та гендерні аспекти минулого). Захоплювала також ідея представити історію крізь призму індивідуального людського досвіду — через долі звичайних людей і видатних персоналій, чії біографії та спогади становлять значну частину джерельної бази посібника. Та чи не найважливішим усе ж залишалось прагнення заохочувати учнів до критичного мислення, здатності бачити і сприймати минуле у його багатогранності та неоднозначності.

Загалом, на мою думку, цей посібник покликаний не лише дати учням усвідомлення того, що історично Україна була простором

співжиття численних етнічних і релігійних груп, строкатим полотном різних верств та соціальних груп, але й на конкретних прикладах минулого показати прагнення і здатність представників різних культур досягати порозуміння та мирного співіснування, підтримувати та допомагати іншим у скрутні, поважати особливості сусідів, використовувати культурне розмаїття задля спільного блага. Натомість представлені у книзі випадки історичних конфліктів та насильства мали б показати учням безперспективність ворожнечі і протистояння, збагнути, яких болючих втрат зазнають звичайні люди внаслідок етнічних, релігійних, політичних, расових чи соціальних сутичок, продемонструвати, якою великою була ціна силового вирішення певних проблем. Переконана, що користуючись цим посібником, учні мали б прийти до висновку про потребу міжкультурного діалогу, співпраці, пошуку спільних цінностей, толерантності та взаємної поваги до розмаїття культур, які нас оточують. Така настанова не лише буде добрим кроком до взаємного культурного збагачення, але й поштовхом до спільної праці на благо рідної для нас усіх землі.

Поліна ВЕРБИЦЬКА

доцент кафедри історії
України та етнокомунікацій
Національного
університету «Львівська
політехніка»,
доктор педагогічних наук

У центрі змісту посібника перебуває конкретний індивід з його правом на життя, свободу мислення, а також різні виміри його життєдіяльності: етносоціальний, політичний, культурний, релігійний, гендерний, повсякденна історія.

У **змісті** посібника «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна» закладено сучасні методологічні підходи європейської історичної дидактики, а також концептуальні положення, сформульовані під час дискусій науковців та педагогів, що відбувалися в суспільному та науковому дискурсі останніми роками в Україні. Проблема діалогічності, взаємодії культур та міжкультурного діалогу є провідною та наскрізною ідеєю посібника. Відповідно молода людина має не лише отримувати знання про інші культури, але й бути готовою до конструктивного діалогу з представниками цих культур, виробляти толерантне ставлення до них, повагу до їх традицій та звичаїв. З іншого боку, важливим завданням історичної освіти є формування молодого особистості, яка здатна критично оцінювати події минулого та сучасного.

Критичний аналіз історії має базуватися на системі морально-етичних цінностей, а відтак нашим завданням було не лише забезпечення можливості для молодого особистості дослі-

дження минулого, але й сприяти формуванню в особистості загальнолюдських цінностей, які є основою вибору її життєвих орієнтирів. У центрі змісту посібника перебуває конкретний індивід з його правом на життя, свободу мислення, а також різні виміри його життєдіяльності: етносоціальний, політичний, культурний, релігійний, гендерний, повсякденна історія. Етнічні, релігійні, ментальні особливості розглядаються в історичній площині краю, регіону, місцях розселення і проживання різних етноконфесійних спільнот.

Тематика відображення різних образів світу, культурної багатоманітності і міжкультурних контактів представлена у змісті історичних джерел. Представлені різні види історичних джерел дають змогу практично дослідити аспекти діалогічності української історії із різних перспектив та різної інтерпретації відповідно до принципу багатоперспективності. У процесі вивчення культурної багатоманітності у посібнику пропонуються засоби для роботи із різними інтерпретаціями минулого, надаючи

можливість розвивати зріле критичне ставлення до всіх матеріалів. Впровадження діалогічності у зміст та методичне забезпечення посібника орієнтує навчальний процес на залучення молодого людини до активного процесу пізнання світу, дає змогу сформувати у молодого людини здатність побачити та зрозуміти складні переплетіння, зв'язки, взаємовпливи різних культур, вміти почути голос іншого в культурному просторі епох, зрозуміти та прийняти його позицію, сприяти розвитку нелінійного сприйняття реалій світу. Розвиток толерантності, навичок міжкультурного діалогу має бути об'єктом історичної освіти молодого покоління в умовах сучасного багатокультурного суспільства. У ракурсі критичного та творчого мислення уміння та навички, вироблені засобами проблемного підходу до роботи із суперечливими вразливими питаннями минулого на сторінках посібника, є важливими життєвими здатностями для успішної взаємодії молодого людини в багатокультурному демократичному суспільстві.

**Олексій
КЕЛЄР**

директор Інституту етнічних досліджень, член президії асоціації німців України

Щодо форми та змісту посібника, то варто відзначити, з одного боку, фаховий підхід, а з іншого — толерантність авторів та відповідальність за подані матеріали. Як претензії кожен із «національних» експертів міг би зауважити, що про його етнос викладено недостатньо матеріалу або є інші точки зору. І з цим можна погодитись. Але чи можливо в одному посібнику, і що важливо — підготовленого для шкільного віку, представити повну історію кожного з народів? Звичайно — ні. Тому вважатиму за необхідне визнати за велике досягнення як факт створення самого посібника, так і величезну роботу, що була виконана при його підготовці

У рамках проекту «Багатокультурна історія України» учасники проекту: вчителі, науковці, представники національних громад взяли на себе відповідальність практично реалізувати нові підходи до історичної освіти відповідно до потреб та запитів багатокультурного українського суспільства. Найбільшим досягненням проекту вважаємо підготовку навчального посібника для учнів та вчителів загальноосвітніх навчальних закладів «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна», вихід у світ якого став можливим завдяки плідній співпраці вчителів і науковців з різних регіонів України, а також із колегами з Європейської асоціації викладачів історії «Euroclio».

Авторський колектив виходив з позиції, що неможливо в одному виданні охопити минуле навіть найбільш представлених в Україні різних етноконфесійних спільнот, і тим більше претендувати на об'єктивність та всебічність викладу. Відповідно до цього, при конструюванні змісту посібника ми виходили із позиції сучасної історичної дидактики, а саме дослідження виховного потенціалу певної історичної проблеми, можливість її трансформації на специфіку певного регіону, історичних чи сучасних суспільних реалій.

У контексті міжкультурного діалогу важливим є акцентування уваги на спільному, на тому, що об'єднує людей, незалежно від етнічної чи релігійної приналежності. Саме тому авторський колектив посібника намагався на основі історичного матеріалу розкрити міжкультурну проблематику передусім на позитивних прикладах комунікації та співжиття

різних етноконфесійних спільнот. Незважаючи на те, що головний наголос викладу здійснено на позитивних прикладах міжкультурної взаємодії, у посібнику мають місце і суперечливі та вразливі сторінки історії України, спричинені міжетнічними конфліктами, непорозуміннями на релігійному, мовному ґрунті тощо. Ми вважаємо, що суспільство може називати себе демократичним лише тоді, коли вміє ідентифікувати свої проблеми, аналізувати та обговорювати їх. Лише таким чином ми можемо їх долати. У цьому плані не можна обійти проблему людського вибору та взаємостосунків представників різних етносів, релігій, культур в Україні під час подій Другої світової війни.

Ми намагаємося долучити молодь до зваженої оцінки суперечливих подій історії, зокрема на прикладах подій вересня 1939 року, геноциду євреїв та ромів, Волинської трагедії, депортації кримських татар з території Криму, депортації українців із території сучасної Польщі чи поляків з України. При розгляді цих питань основним критерієм добору змісту та методики навчальних матеріалів визначаємо загальнолюдські цінності (толерантність, повага до прав людини, взаєморозуміння, свобода, громадянська відповідальність), що сприяють подоланню таких негативних виявів сучасного життя як стереотипи, упередження, ксенофобія, насильство.

Кожен із розділів посібника «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна» складається із окремих параграфів, складовими яких є основні поняття та ідеї, історичні джерела та завдання до них; інформаційні, і-

сторичні, біографічні довідки. Проблематика кожного із параграфів в межах розділу актуалізується через ключове запитання. Навчальний матеріал посібника не містить традиційного авторського тексту. Його виклад здійснюється за допомогою цілеспрямовано дібраних та упорядкованих різноманітних історичних джерел, результатів досліджень істориків-науковців, соціологів, політиків, журналістів. Значним чином також представлені свідчення очевидців, людей різних часів, з різними поглядами, позиціями та історичними інтерпретаціями минулого.

Важливий акцент у посібнику здійснено на методичному апараті — запитаннях та завданнях до історичних джерел. На основі критичного аналізу історичних матеріалів учні мають змогу визначити власне ставлення до певної історичної проблеми. Реалізація багатоперспективного підходу при доборі історичних джерел передбачає розгляд певної історичної проблеми з різних кутів зору та водночас не дає готової відповіді на те чи інше питання. Попри те така навчальна модель створює для молоді можливість мислити та критично аналізувати інформацію, робити самостійні та зважені висновки, пережити минуле нашої країни у всьому його розмаїтті. Сподіваємося, що матеріали навчального посібника «Разом на одній землі. Історія України багатокультурна» сприятимуть стимулюванню інтересу молодшої людини до осмисленого вивчення нашої спільної історії, і що найголовніше — інтеграції та консолідації українського суспільства.